

เตมเปราตุระ (Temperature)

ศาสตราจารย์ นายแพทย์สัญญา สุขพงษ์พันธ์

ภาควิชาพยาธิวิทยา คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยมหิดล กรุงเทพมหานคร ๑๐๑๐๐

ในระหว่างการหาข้อมูลสำหรับเขียนบทความเกี่ยวกับคำว่า “พยาธิวิทยา” และ “พยาธิ” เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๘ อยู่^{๑,๒} ผู้เขียนได้พบกับคำทับศัพท์ที่น่าสนใจยิ่งในจดหมายเหตุทางแพทย์ ปี พ.ศ. ๒๕๗๒ คือ คำว่า “เตมเปราตุระ” ที่ใช้ทับศัพท์ภาษาอังกฤษว่า “Temperature” ในบทความแปลจากต้นฉบับภาษาอังกฤษเรื่อง “มาลาเรีย - ตามคำวิจารณ์ของเครก”^๓ ดังนี้ “เตมเปราตุระของอากาศนับว่าเป็นสิ่งสำคัญสำหรับการเจริญของเชื้อมาลาเรียในตัวยูง...” (หน้า ๓๔) หรือ “เส้นเตมเปราตุระของผู้ป่วยด้วยมาลาเรียนั้น... เครกได้กล่าวไว้แต่เมื่อ พ.ศ. ๑๙๐๑ แล้วว่า ไม่ควรยึดถือเป็นข้อสำคัญในการวินิจฉัยมาลาเรียหรือชนิดของโรคนี้...” (หน้า ๔๑ - เขียนตามอักขรวิธีในสมัยนั้น) เมื่อข้าพเจ้าได้รับมอบหมายให้เขียนเรื่อง “ที่มาศัพท์แพทย์” สำหรับลงตีพิมพ์ในเวชนันทิกศิริราช ข้าพเจ้าจึงได้ย้อนกลับไปสืบค้นดูว่า มีการใช้คำว่า “เตมเปราตุระ” อีกหรือไม่ในจดหมายเหตุทางแพทย์ พบว่ายังพบในอีก ๑ บทความแปลจากต้นฉบับภาษาฝรั่งเศสในปีเดียวกันฉบับถัดไปเรื่อง “การตรวจเชรุมเพื่อวินิจฉัยโรคเรื้อน โดยศาสตราจารย์ มาร์ซูซ และ จ. โร”^๔ ดังนี้

“๖. ในการใช้ความอุ่น ๕๖° นาน ๑ ชั่วโมงนั้นปรากฏว่า วัตถุสำหรับตรึง (fixateur) ทนเตมเปราตุระนี้ได้บ้าง ส่วนคอมพลิเมนต์นั้นทนเตมเปราตุระนี้ไม่ได้

๗. เตมเปราตุระ ๖๐° นาน ๓๐ นาที จะทำลายวัตถุทั้งสองนี้พร้อมกัน...” (หน้า ๑๓๗)

แต่เมื่อตรวจสอบบทความอื่นในจดหมายเหตุทางแพทย์ปีเดียวกันที่ไม่ใช่บทความแปล พบว่า ไม่มีผู้ใดใช้

“เตมเปราตุระ” เลย มักใช้คำอื่นเมื่อหมายถึง Temperature เช่น บทความเรื่อง “โรคเกิดแก่ต่อมทอนซิล”^๕ โดยนายพันตรี หลวงโกศลเวชศาสตร์ (เกี่ยว ชนเห็นชอบ) ดังนี้

“๖) DIPHTHERIA OF TONSILS โรคนี้นับว่ามีไม่ชุกชุมนัก... ความร้อนโรคคอตไม่สูง ราว ๙๙°-๑๐๑°ฟ...” (หน้า ๒๕) หรือในบทความเรื่อง “ปิดบะซิลลารีชนิดซีกาในสยาม” โดยหลวงเสฏฐโวทยาการ^๖ ดังนี้ “ระยะพักของโรค ๒-๓ วัน อาการป่วยเป็นขึ้นทันที ชั้นต้นมีไข้ตัวร้อน ปวดท้องและอุจจาระร่วง แล้วถ่ายอุจจาระบ่อย ๆ มีมูกเลือด ความร้อนขึ้นสูง อาจถึง ๑๐๒°-๑๐๓°ฟ” (หน้า ๓๑)

บทความแปลในยุคแรก ๆ ของจดหมายเหตุทางแพทย์นั้นไม่ปรากฏชื่อผู้แปลไว้ เมื่อพิจารณาจากบรรณานุกรมของจดหมายเหตุทางแพทย์ในครั้งนั้น พบว่ามีเพียงพระองค์เดียว คือ หม่อมเจ้าวัลลภากรวรพรรณ (เขียนติดกันตามอักขรวิธีในปี พ.ศ. ๒๕๗๒) จึงน่าจะเชื่อได้ว่าพระองค์ทรงเป็นผู้แปลบทความภาษาต่างประเทศลงในจดหมายเหตุทางแพทย์ในครั้งนั้น และคำว่า “เตมเปราตุระ” ถูกใช้ทับศัพท์ภาษาอังกฤษว่า “Temperature” ถึงแม้พระองค์จะไม่ได้ทรงแปลบทความเหล่านี้เอง แต่ในฐานะที่พระองค์ทรงเป็นบรรณานุกรมเพียงพระองค์เดียวเท่ากับว่าพระองค์ทรงอนุญาตให้ใช้คำทับศัพท์นี้ อย่างไรก็ตามเมื่อสืบค้นต่อไป น่าจะสรุปได้ว่า พระองค์ทรงเป็นผู้แปลบทความเหล่านี้จริง ยืนยันโดยหม่อมหลวงเต๋อ สนิทวงศ์ บรรณานุกรมคนต่อมา ซึ่งได้เขียนไว้ใน “บรรณานุกรมแดง”^๗ ของฉบับที่เริ่มงานบรรณานุกรมในปี พ.ศ. ๒๕๗๘

ว่า “ว่ากันตามจริงแล้วเราควรฟื้นฟูภาษาของเราให้มากขึ้นที่หม่อมเจ้าวัลลภากรบรรณการิกการเก่าได้ทรงพยายามปฏิบัติมาแล้ว คือถ้าเป็นคำอังกฤษก็ทรงเขียนเป็นภาษาไทย และแปลศัพท์บางคำเป็นภาษาไทยใหม่ ๆ ก็นับว่าเป็นการกระทำที่น่าสรรเสริญยิ่ง แต่ปวงสมาชิกโดยมากไม่ชอบ (และสมาชิกที่อ่านหนังสือนี้ส่วนมากเป็นแพทย์) เพราะไม่ค่อยทราบความหมายของคำใหม่ ๆ”

ซึ่งคงเป็นจริงดังที่หม่อมหลวงเต๋อได้กล่าวไว้ เพราะคำว่า “เตมเปราตุระ” ถูกใช้ทับศัพท์ภาษาอังกฤษว่า “Temperature” ใน 2 บทความแปลข้างต้นที่ปรากฏในปี พ.ศ. ๒๔๗๒ เท่านั้น หลังจากนั้นบทความแปลในปี พ.ศ. ๒๔๗๓ ทั้งหมด ใช้คำว่า “ความร้อน” แทน ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๗๔ หม่อมเจ้าวัลลภากร บรรณการิกการได้ทรงเสนอคำใหม่ว่า “เดโช” แทน โดยใช้ในบทความแปลเรื่อง “รักษาไข้รอกสาดน้อยด้วยวัคซีน”^๘ เป็นครั้งแรก ดังนี้ “ความร้อน ๔๐°ศ. ... ๒ ชั่วโมงแล้วเดโชได้สูงขึ้น ๐.๓°ศ. ไม่นานจะท่าน...” “หนาวจะท่านอยู่ ๒ ชั่วโมง และเดโชสูงขึ้น ๐.๓°ศ.” “คนไข้หนาวจะท่านและเดโชได้สูงขึ้น ๐.๙°ศ. ... และต่อจากนั้นมา ๔ วัน เดโชก็ลงเป็นปกติอย่างรวดเร็ว” คำว่า “เดโช” ยังปรากฏในบทความเรื่อง “ร้อน”^๙ ที่หม่อมเจ้าวัลลภากรได้ทรงกล่าวทางวิทยุกระจายเสียง เมื่อวันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๔๗๔ ก่อนนำมาลงตีพิมพ์ไว้ในจดหมายเหตุทางแพทย์ ดังนี้ “การระบายความร้อนโดยวิธีนี้จะเป็นไปได้ต่อเมื่อเดโชของอากาศยังต่ำอยู่ และอาจเป็นการเพียงพอไม่ต้องอาศัยวิธีแห่งนี้ออกก็ได้ แต่เมื่อเดโชอากาศสูงขึ้น การระบายความร้อนโดยวิธีนี้จะลดน้อยลง แต่เมื่อเดโชอากาศสูงเท่าหรือสูงกว่าความอุ่นของร่างกาย คือ ๙๘.๖°ฟ (หรือ ๓๗°ศ.) การรับส่งความร้อนโดยให้อากาศรอบ ๆ ตัวเราขึ้นไปนั้นจะใช้ไม่ได้เลย... เดโชของอากาศนั้นย่อมเกิดจากความร้อนที่ได้รับจากแสงแดดและจากพื้นดิน ทั้งนี้โดยที่มีไอน้ำระคนอยู่อากาศในประเทศเราตามที่ได้ลองปรอทมาแล้วในยุคต่าง ๆ ปรากฏว่า ดูเหมือนจะร้อนมากขึ้นทุกที และขีดอย่างต่ำ และอย่างสูงก็ยิ่งห่างกันออกไป กล่าวคือระหว่าง พ.ศ. ๒๓๘๔ และ ๒๓๙๑ อาจารย์ ญ. แคลเวลล์ ได้บันทึกไว้ว่า เดโชระวางมีเมื่อคิดเฉลี่ยแล้วสูง ๘๑.๑°ฟ (๒๗.๓°ศ) อย่างต่ำ ๕๔.๐°ฟ อย่างสูง ๙๗.๐°ฟ

ระหว่างพ.ศ. ๒๔๐๒ และ ๒๔๒๒ ดอกเตอร์ ฟ. แคมป์เบลล์ รายงานว่า เดโชรายเฉลี่ยในเมืองไทยสูง ๘๐.๑°ฟ (๒๖.๓°ศ) ครั้งระหว่างพ.ศ. ๒๔๔๖ และ ๒๔๕๕ นายแพทย์ ค. ไฮเอต ได้บันทึกไว้ว่า พรอทรายเฉลี่ยสูง ๘๒.๙°ฟ (๒๙.๓°ศ) อย่างต่ำ ๕๒.๐°ฟ อย่างสูง ๑๐๖.๐°ฟ และระหว่างพ.ศ. ๒๔๖๖ กับ ๒๔๗๑ ที่คลองรังสิตได้คำนวณว่า เดโชเฉลี่ยสูงถึง ๘๓.๒°ฟ...” ถ้าพิจารณาในประเด็นภาวะโลกร้อนที่กำลังเป็นที่สนใจกันอย่างมาก อาจกล่าวได้ว่า หม่อมเจ้าวัลลภากรทรงเป็นพระองค์หนึ่งที่ได้ทรงให้ข้อสังเกตนี้ไว้เมื่อ ๗๖ ปีที่แล้ว

อย่างไรก็ตามคำว่า “เดโช” ปรากฏในจดหมายเหตุทางแพทย์ปี พ.ศ. ๒๔๗๔ และเฉพาะในบทความแปลหรือบทความเรื่อง “ร้อน” ของหม่อมเจ้าวัลลภากรเท่านั้น ไม่ปรากฏในบทความของผู้อื่นเลย

คำว่า “อุณหภูมิ” ปรากฏเป็นครั้งแรกในบทความแปลเรื่อง “ไวรัสอันได้จากคนไข้อินฟลูเอนซา”^{๑๐} ในจดหมายเหตุทางแพทย์ปี พ.ศ. ๒๔๗๖ ซึ่งหม่อมเจ้าวัลลภากรยังทรงเป็นบรรณการิกการอยู่ ดังนี้ “มีระยะพัก (อินคิวเบชัน) ๒ วัน มีอุณหภูมิขึ้น ๒ ตอน (Diphasic temperature) ... ในสัตว์ที่ติดโรคแล้ว อุณหภูมิจะขึ้นโดยเร็วประมาณ ๔๘ ชั่วโมงภายหลังการรับเชื้อโรค และโดยมากจะขึ้นเลยขีด ๑๐๔°ฟ. หรือ ๑๐๖°ฟ. ขึ้นไป (อุณหภูมิปกติของเฟอร์เรตนั้น อยู่ในราว ๑๐๓.๕°ฟ) พรอทจะลดลงในวันที่ ๓ หรือที่ ๔ แล้วก็มักขึ้นอีกในวันที่ ๔ หรือที่ ๕ ใน ๒-๓ วันต่อไปอุณหภูมิจะค่อย ๆ ลดลงเป็นปกติ...” และในบทความแปลอื่นๆ หลังจากนั้นเป็นต้นมา อย่างไรก็ตาม คำว่า “อุณหภูมิ” ปรากฏในบทความของผู้อื่นเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. ๒๔๗๗ เรื่อง “การกำจัดขยะโดยวิธีหมักในห้องหมักขยะ”^{๑๑} โดยพระไวยวิถีการ หัวหน้ากองสาธารณสุขพระนคร

เป็นที่เข้าใจได้ว่า การวัด “อุณหภูมิ” หรือระดับความร้อนนั้นต้องอาศัยเครื่องวัดอุณหภูมิซึ่งเป็นของต่างชาติ (นิยมเรียกว่า “ปรอท” ในสมัยโบราณ) ดังนั้นคนโดยทั่วไปรู้สึกได้เพียงว่า ร้อนมาก ร้อนน้อย อุ่นมาก อุ่นน้อย ตามที่สัมผัสหรือรับรู้ได้เท่านั้น จึงไม่น่าแปลกใจเมื่อย้อนกลับไปตรวจดูบทความต่าง ๆ ที่ลงตีพิมพ์ในจดหมายเหตุทางแพทย์ตั้งแต่ฉบับแรกซึ่งตีพิมพ์ในปี พ.ศ.

๒๔๖๑ เป็นต้นมา จะพบการบรรยายถึงความร้อนในร่างกายที่สัมผัส หรือระดับความร้อนที่วัดได้ด้วยปรอทวัดไข้ในลักษณะต่าง ๆ ดังนี้ “ความไข้ ได้ขึ้นสูงถึง ๔๐ เซ็นติเกรด”^{๑๒} “มีอาการ ไข้สูง”^{๑๓} “ความร้อนแห่งไข้ขึ้นสูงตามเคยของกาฬโรค และเมื่อได้รักษาด้วยวิธีอาบน้ำเย็น ความร้อนแห่งกายก็ลดลงบ้าง ดังปรากฏอยู่ในตารางปรอทนั้นแล้ว”^{๑๔} “ความร้อนในเวลานี้ราว ๓๘ เซ็นติเกรด”^{๑๕} “คืนวัน ๑ ความอบอุ่นขึ้น ๓๘° ตีกรีเซ็นติเกรด พอรุ่งเช้าจะลงเหลือ ๓๗.๕° ตีกรีเซ็นติเกรด... ความร้อนขึ้น ๓๙ ถึง ๓๙.๕ เซ็นติเกรด”^{๑๖} “ปรอทขึ้นสูงถึง ๑๐๒°ฟ. ทั้งที่... ความร้อนขึ้นอย่างสูงเพียง ๑๐๔°ฟ.”^{๑๗} (เขียนตามอักขรวิธีในสมัยนั้น)

แม้คำว่า “อุณหภูมิจ” จะเริ่มเป็นที่นิยมใช้ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๗๗ หลังจากที่หม่อมเจ้าวัลลภากร บรรณานิการ จดหมายเหตุทางแพทย์ได้ทรงริเริ่มใช้ใน ปี พ.ศ. ๒๔๗๖ ตามที่ได้เสนอมามาแล้วข้างต้น ปรากฏว่ายังมีบางบทความใช้คำว่า “ความร้อน” อยู่ด้วยความเคยชิน เช่น บทความเรื่อง “รายงานคนไข้หิวตโรคที่แปลกกรายหนึ่ง”^{๑๘} โดยอำนวนย ธรรมรัช ดังนี้ “ความร้อนทางรักแร้วัดได้ ๙๙.๘ ฟาเรนไฮต์” ในขณะที่บทความอื่น ๆ ในฉบับเดียวกันใช้คำว่า “อุณหภูมิจ” กันหมดแล้วเป็นต้น

อันที่จริง คำว่า “อุณห-” ถูกเสนอให้ใช้เป็นคำแปลของคำว่า “Thermo-” (หรือให้ทับศัพท์ว่า “เธอร์โม-”) ใน “รายงานผู้แทนสมาคมในการบัญญัติศัพท์วิทยาศาสตร์”^{๑๙} ซึ่งเสนอครั้งแรกในเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๔ โดยมีหม่อมเจ้าวัลลภากร วรวรรธเป็นผู้แทนของแพทยสมาคมแห่งกรุงสยาม พระองค์ทรงเขียนรายงานนี้ในฐานะที่ทรงเป็นเลขาธิการของสมาคมและบรรณานิการจดหมายเหตุทางแพทย์ ดังนี้ “ตามที่กระทรวงธรรมการได้ขอให้แพทยสมาคมแห่งกรุงสยามส่งผู้แทนไปเป็นกรรมการบัญญัติศัพท์วิทยาศาสตร์ด้วยผู้หนึ่ง และกรรมการสมาคมได้ตั้งให้ข้าพเจ้าเป็นผู้แทนเมื่อปลายศกก่อนแล้วนั้น กรรมการบัญญัติศัพท์วิทยาศาสตร์ได้เริ่มประชุมกันตั้งแต่ต้นเดือนสิงหาคมศกนี้ตลอดมาทุกวันจันทร์ได้ ๑๐ ครั้งแล้ว กรรมการนี้ประกอบด้วยบุคคลเหล่านี้ คือ ๑. อธิบดีกรมวิชาการ ๒. นายพันโท พระวิद्याสารณยุต ผู้แทนกระทรวงกลาโหม ๓. นายนาวาเอก พระร็ยม

วิรัชชพากย์ ผู้แทนกระทรวงทหารเรือ ๔. อำมาตย์เอก พระยาสุฤติการบรรจง ผู้แทนกระทรวงพาณิชย์ (ภายหลังได้รับพระราชทานยศเป็นมหาอำมาตย์ตรี) ๕. นายพันเอก หม่อมเจ้าวัลลภากร วรวรรธ ผู้แทนของแพทยสมาคม ๖. รองอำมาตย์เอก ชุนซัง บุญยคุปต์ ผู้แทนสมาคมนายช่าง (ภายหลังได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นหลวงวิเทศยนตรกิจ) ๗. ผู้ช่วยอธิบดีกรมวิชาการ ๘. มหาอำมาตย์โท หม่อมเจ้าวรรณไวยทยากร วรวรรธ ๙. อำมาตย์เอก พระยาอุปกิตศิลปสาร ๑๐. รองอำมาตย์เอก หลวงกีรติวิทโยพัร ๑๑. รองอำมาตย์เอก หลวงสวัสดิศาสตราศรพุทธิ ๑๒. นายศุภชัย วาณิชวัฒนา (ภายหลังได้รับพระราชทานยศเป็นรองอำมาตย์เอก) ผลของการพิจารณาและบัญญัติศัพท์นั้น ข้าพเจ้าจะรายงานเป็นคราว ๆ ไป สำหรับครั้งนี้พอจะเก็บข้อความจากบันทึกประชุม (๑๕ หน้าแรก) ได้ดังต่อไปนี้...” จากนั้นเป็นรายงานเกี่ยวกับวิธีทับศัพท์ ชื่อวิชาต่าง ๆ และศัพท์วิทยาศาสตร์ทั่วไป และพระองค์ได้ทรงรายงานให้ทราบว่ “อธิบดีกรมวิชาการได้ประกาศเรื่องการบัญญัติศัพท์วิทยาศาสตร์ ลงวันที่ ๒๗ ตุลาคม ๒๔๗๔ ในหนังสือวิทยาคารย”^{๒๐}

มีประเด็นที่น่าสนใจทางประวัติศาสตร์ของการบัญญัติศัพท์คือ รายงานนามของกรรมการบัญญัติศัพท์วิทยาศาสตร์ข้างต้นลำดับที่ ๕ และ ๘ คือ นายพันเอก หม่อมเจ้าวัลลภากร วรวรรธ ผู้แทนของแพทยสมาคมและมหาอำมาตย์โท หม่อมเจ้าวรรณไวยทยากร วรวรรธ ทั้งสองพระองค์ทรงเป็นพระโอรสของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรรณนารถ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ สำหรับหม่อมเจ้าวรรณไวยทยากร (ภายหลังได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นพลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์) นั้นทรงประสูติเมื่อ วันที่ ๒๕ สิงหาคม ๒๔๓๔ และสิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๕ กันยายน ๒๕๑๙ ส่วนหม่อมเจ้าวัลลภากรทรงประสูติเมื่อวันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ ๒๔๓๕ (ในหนังสืออ้างอิง^{๒๑} ยังพิมพ์เป็น ๒๔๓๔ ตามปฏิทินเก่าอยู่) และถึงชีพิตักษัยเมื่อวันที่ ๑๑ กรกฎาคม ๒๕๒๒^{๒๒} มีประเด็นที่น่าสนใจในทางภาษาศาสตร์คือ หม่อมเจ้าวรรณไวยทยากรทรงเป็นราชบัณฑิตหมายเลข ๑ และทรงได้รับเลือกให้เป็นนายก

ราชบัณฑิตยสถานเป็นพระองค์แรก ทรงอยู่ในคณะกรรมการชำระปทานุกรม พ.ศ. ๒๔๗๕ และทรงมีบทบาทอย่างยิ่งยวดในเรื่องการบัญญัติศัพท์ โดยทรงเป็นประธานคณะกรรมการบัญญัติศัพท์ภาษาไทย พ.ศ. ๒๔๘๕ ซึ่งสามารถพิจารณาบัญญัติศัพท์ภาษาไทยได้อย่างรวดเร็วมากทั้งศัพท์วิทยาศาสตร์ ศัพท์แพทย์ ศัพท์สถิติ ศัพท์คณิตศาสตร์ เสร็จภายในเวลา ๓ ปี^{๒๐} คำว่า “อุณหภูมิ” ปรากฏในประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่องบัญญัติศัพท์ ฉบับที่ ๒ ลงวันที่ ๕ กุมภาพันธ์ ๒๔๘๖ เรื่องศัพท์วิทยาศาสตร์^{๒๑} ซึ่งในสมัยนั้นสะกดเป็น “อุณหภูมิตามอักขรวิธีในสมัยจอมพลแปลก พิบูลสงคราม

สำหรับคำว่า “อุณหภูมิิกาย” ปรากฏอยู่ในพจนานุกรมศัพท์แพทย์ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พิมพ์ครั้งที่ ๑ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๘^{๒๒} โดยมีที่มาจากศัพท์ภาษาอังกฤษว่า “body temperature” คำนี้ถูกนำเสนอโดยศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์อวย เกตุสิงห์ ในบทความชุด “เสนอศัพท์เพื่อเลือกใช้” ที่ลงตีพิมพ์ในสารศิริราช ตั้งแต่มกราคม ๒๕๐๔ ถึงกุมภาพันธ์ ๒๕๐๗^{๒๓} ซึ่งคำนี้อยู่ในลำดับที่ ๙๖๕๗ พร้อมคำอื่น ๆ ในหมู่เดียวกันในสารศิริราช ปีที่ ๑๖ ฉบับที่ ๙ กันยายน ๒๕๐๗ หน้า ๕๖๕^{๒๔} ดังนี้

“๙๖๕๖ temperature, absolute	อุณหภูมิสัมบูรณ์
๙๖๕๗ temperature, body	อุณหภูมิิกาย
๙๖๕๘ temperature, critical	อุณหภูมิวิกฤต
๙๖๕๙ temperature, optimum	อุณหภูมิขั้นดีเลิศ
๙๖๖๐ temperature, subnormal	อุณหภูมิได้ปกติ”

ทั้ง ๕ คำนี้ปรากฏอยู่ในพจนานุกรมศัพท์แพทย์ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๐๘^{๒๓} หน้า ๒๔๙ โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงจากที่อาจารย์อวยได้เสนอไว้

เมื่อได้ค้นคว้าสืบค้นพจนานุกรมต่าง ๆ ในอดีตก่อนหน้านั้น พบคำศัพท์ว่า “อุ่นะ” แปลว่า “warm” และมีคำว่า “อุ่นะรังสี” แปลว่า “Rays that warm” ปรากฏในหนังสือ “ศัพท์ พะจะนะ พาสา ไท”^{๒๖} ซึ่งรวบรวมและจัดทำโดย ซอง-บาติสต์ ปาเลอกัว ในปี พ.ศ. ๒๓๙๗ ท่านผู้นี้เป็นมิชชันนารีฝรั่งเศสที่เข้ามาเผยแผ่ศาสนาในไทยตั้งแต่ ปี พ.ศ. ๒๓๗๓ ต่อมาได้เป็นประมุขปกครองมิสซังสยามตั้งแต่ ปี พ.ศ. ๒๔๘๔ ท่านได้ใช้ความ

พยายามอย่างสูงยิ่งในการจัดทำพจนานุกรม ๔ ภาษา ไทย-ละติน-ฝรั่งเศส-อังกฤษ นานเกือบ ๑๐ ปี

สำหรับใน “อักขรภิธานศัพท์ของหมอบรัดเล พ.ศ. ๒๔๑๖”^{๒๕} นั้น ไม่พบคำว่า “อุณหภูมิ” และไม่พบทั้งในพจนานุกรม (ร.ศ. ๑๒๐)^{๒๔} เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๔๔ และปทานุกรม กรมตำรา กระทรวงธรรมการ ปี พ.ศ. ๒๔๗๐^{๒๕} ซึ่งรวมศัพท์ไว้ ๒๖,๒๓๐ คำด้วย แต่พบคำว่า “อุณห” ในพจนานุกรม (ร.ศ. ๑๒๐) หน้า ๔๓๖ ดังนี้

“อุณห, ม. อุษณ, ส. ร้อน
อุณหาการ, ม. มีความร้อนผิดปกติ
อุณหโทก, ม. น้ำร้อน [หมายเหตุ: ม. ภาษามคธ (บาฬี)]”^{๒๕}
และพบคำว่า “อุณหะ” ในปทานุกรม กรมตำรา กระทรวงธรรมการ ปี พ.ศ. ๒๔๗๐ หน้า ๘๘๘ ดังนี้

“อุณหะ ม. (ส. อุษณ) น. ความร้อน, ฤดูร้อน. ว. ร้อน, อบอุณ; เต็มที่, เต็มใจ; รุนแรง, เผ็ดร้อน; อุณ, แผลม. อุณหรังสี น. แสงร้อน. อุณหาการ น. อากาศร้อน, อากาศเร้าร้อน”^{๒๕}

ดังนั้นคำว่า “อุณห-” ที่ถูกเสนอให้ใช้เป็นคำแปลของคำว่า “Thermo-” ใน “รายงานผู้แทนสมาคมในการบัญญัติศัพท์วิทยาศาสตร์”^{๒๖} ข้างต้นจึงปรากฏที่มาในปี พ.ศ. ๒๔๔๔ ในพจนานุกรม (ร.ศ. ๑๒๐)^{๒๔} และอาจไต่ย้อนกลับไปหาคำว่า “อุณะ” ที่ปรากฏเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๙๗ ในหนังสือ “ศัพท์ พะจะนะ พาสา ไท”^{๒๖}

คำว่า “อุณหภูมิ” ทั้งคำที่พบครั้งแรกในพจนานุกรมนั้น ปรากฏในพจนานุกรมไทย-อังกฤษ ของอำมาตย์เอก พระอาจารย์ยาคม (George Brady McFarland)^{๒๗} เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๘๔ หน้า ๑๐๐๔ ในหัวข้อคำว่า “อุณหะ” ดังนี้

“อุณหะ oon-ha4 P.S. n. heat; warmth; the hot season; adj. hot; warm; pungent; sharp; biting (chd. p. 523; see อุณ p. 720 (ที่ถูกต้อง คือ หน้า 270 - ผู้เขียน); อุณหภูมิตemperatur: อุณหรังสี heated rays; heat radiating from rays of hot sun” (พิมพ์ตามที่ปรากฏในพจนานุกรมทุกประการ)

ดังนั้นคำว่า “อุณหภูมิ” มีปรากฏให้เห็นในพจนานุกรมเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. ๒๔๘๔ ซึ่งช้ากว่าที่พบในจดหมายเหตุทางแพทย์ถึง ๘ ปี

คำว่า “อุณหภูมิจึง” นี้ น่าจะเริ่มใช้ในวงการวิทยาศาสตร์ก่อน แต่เมื่อได้สืบค้นแล้วพบว่า “ศัพท์วิทยาศาสตร์” ฉบับราชบัณฑิตยสถาน^{๑๑} ตีพิมพ์ครั้งที่ ๑ ในปี พ.ศ. ๒๕๒๘ จึงไม่สามารถยืนยันความคิดนี้ได้ แม้จะพบในประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่องบัญญัติศัพท์ฉบับที่ ๒ ลงวันที่ ๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๖ เรื่องศัพท์วิทยาศาสตร์^{๑๒} หรือแม้แต่วารสารของสมาคมวิทยาศาสตร์แห่งประเทศไทย ซึ่งก่อตั้งในปี พ.ศ. ๒๕๓๑ มายืนยันก็ไม่มีประโยชน์อีกเช่นกัน เนื่องจากคำว่า “อุณหภูมิจึง” ปรากฏในพจนานุกรมไทย-อังกฤษของพระอภิวชิยาคมแล้วในปี พ.ศ. ๒๕๔๔ และยังปรากฏในจดหมายเหตุทางแพทย์ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๗๖ ตามที่ได้แสดงแล้วข้างต้น

สำหรับการใช้คำว่า “อุณหภูมิจึง” ในการเขียนทั่วไปนั้น ก่อนที่คำนี้จะปรากฏในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๓๓^{๑๓} นั้น ยังไม่สามารถสืบค้นให้แน่ชัดว่าเริ่มใช้กันเมื่อใด แต่จากการสืบค้นในหนังสือ “ศาสน์สมเด็จพระเจ้า”^{๑๔} ซึ่งเป็นที่รวบรวมลายพระหัตถ์ได้ตอบในเชิงสนทนากาการของสมเด็จพระเจ้า ๒ พระองค์ ผู้ซึ่งเป็นยอดปราชญ์อุดมบัณฑิตแห่งกรุงสยาม ได้เป็นเอกสารที่ผู้รู้และนักวิชาการทั้งหลายยกย่อง ถือว่าเป็นคลังแห่งความรู้หลากหลาย บรรจุเรื่องราวต่าง ๆ ที่น่ารู้ มีทั้งตำนาน ประวัติศาสตร์ โบราณคดี อักษรศาสตร์ และศิลปะศาสตร์...” สมเด็จพระเจ้าทั้ง ๒ พระองค์นี้ คือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอขึ้น ๔ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอขึ้น ๔ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ในระหว่างที่คำว่า “อุณหภูมิจึง” ปรากฏในจดหมายเหตุทางแพทย์ในปี พ.ศ. ๒๕๗๖ นั้น กลับไม่พบว่าทั้ง ๒ พระองค์ทรงใช้คำนี้ในลายพระหัตถ์ได้ตอบเมื่อทรงกล่าวถึง “อุณหภูมิจึง” ในความหมายของ “ไข้” หรือ “อากาศ” แต่อย่างไรก็ตาม กลับทรงใช้คำว่า “ปรอท” แทน เช่น “...หม่อมว่าเปนไข้รุมะติด เวลาจับปรอทขึ้นร้อยสามร้อยสี่และบวกตามข้อ...” (หน้า ๔๖ บรรทัด ๑๙ เล่ม ๔ ปี พ.ศ. ๒๕๗๖) “...อากาศดีปรอทกลางวัน ๗๐ เศษ กลางคืน ๖๐ เศษ...” (หน้า ๑๔๑ บรรทัด ๑๗ เล่ม ๔ ปี พ.ศ. ๒๕๗๖) “...เมื่อบันดุงเป็นที่อากาศดี (ได้สังเกตเห็นปรอทในห้องเรียนเมื่อไปพักอยู่คราวนี้ นานเพียง ๗๓ ดีกรี...”

(หน้า ๑๘๖ บรรทัด ๑๐ เล่ม ๕ ปี พ.ศ. ๒๕๗๗) “...เวลา กลางคืนปรอทในห้องนอนไม่ต่ำกว่า ๘๕...” (หน้า ๑๖๕ บรรทัด ๒๒ เล่ม ๗ ปี พ.ศ. ๒๕๗๘) และ “...ปรอทอยู่ในระหว่าง ๗๔ จน ๗๘ ตลอดทั้งกลางวันกลางคืน ไม่มีเวลาร้อนเกินหรือหนาวเกิน...” (หน้า ๔๕ บรรทัด ๓ เล่ม ๘ ปี พ.ศ. ๒๕๗๘)^{๑๕}

สรุปได้ว่า “เตมเปราตูระ” ใช้ทับศัพท์ “temperature” ในบทความแปลที่ตีพิมพ์ในจดหมายเหตุทางแพทย์ พ.ศ. ๒๕๗๒ เพียง ๒ ฉบับเท่านั้น แต่ไม่ได้รับความนิยม และภายหลังคำว่า “อุณหภูมิจึง” ได้ถูกบัญญัติขึ้นมาและใช้เป็นครั้งแรกในจดหมายเหตุทางแพทย์ในปี พ.ศ. ๒๕๗๖ ต่อมาได้รับการบรรจุไว้ในพจนานุกรมไทย-อังกฤษ ของอำมาตย์เอก พระอภิวชิยาคม ในปี พ.ศ. ๒๕๔๔ ก่อนที่จะถูกบรรจุไว้ในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๓๓ จนเป็นที่ยอมรับในที่สุด

กิตติกรรมประกาศ

ผู้เขียนขอขอบคุณ คุณนาถอนงค์ ศรีจินดา, คุณบุญเรือน กัลยาณเมธี และเจ้าหน้าที่หอสมุดศิริราชทุกท่านที่ให้ความช่วยเหลือในการค้นหาเอกสารสำหรับใช้อ้างอิงในการเขียนบทความนี้

เอกสารอ้างอิง

๑. สัญญา สุขพนิตนันท์. “พยาธิวิทยา (pathology)” - คำที่ไม่ปรากฏในพจนานุกรมไทย. สารศิริราช ๒๕๔๘:๕๖:๓๖๔-๓๖๕.
๒. สัญญา สุขพนิตนันท์. “พยาธิ (ความเจ็บไข้)” หรือ “พยาธิ (ปรสิตร)” - ความสับสนที่ยังคงอยู่. สารศิริราช ๒๕๔๘:๕๖:๕๖๕-๕๖๕.
๓. ไม่ปรากฏชื่อผู้แปล. มาลาเรีย - ตามคำวิจารณ์ของกรม. จพสท. ๒๕๗๒: ๑๒(๑):๒๖-๓๓.
๔. ไม่ปรากฏชื่อผู้แปล. การตรวจเชรุมเพื่อวินิจฉัยโรคเรื้อน โดยศาสตราจารย์ มารัฐ และ จ. โร. จพสท. ๒๕๗๒:๑๒(๒):๑๒๑-๑๓๗.
๕. นายพันตรี หลวงโกศลเวชศาสตร์. โรคเกิดแก่ต่อมทอนซิล. จพสท. ๒๕๗๒:๑๒(๓):๑๘-๒๘.
๖. หลวงเชษฐโวกษาการ. บิดบะชิลลารีชนิดศึกษาในสยาม. จพสท. ๒๕๗๒: ๑๒(๓):๒๕-๓๕.
๗. เตอ สนิทวงศ์. บรรณานุกรมการแถลง. จพสท. ๒๕๗๘:๑๘(๓):พิเศษ ก-ฆ.
๘. ไม่ปรากฏชื่อผู้แปล. รักษาไข้รุมด้วยวิธีรักษา. จพสท. ๒๕๗๘: ๑๘(๓):๔๓๑-๔๔๐.
๙. วิถีภากร วรธรรม. ร้อน. จพสท. ๒๕๗๘:๑๘(๓):๔๗๕-๔๘๗.
๑๐. ไม่ปรากฏชื่อผู้แปล. ไวรัสอันได้จากคนไข้ฟลูเอนซา. จพสท. ๒๕๗๖: ๑๖(๔):๖๒๖-๖๓๓.
๑๑. พระโวกษวิธิการ. การกำจัดขยะโดยวิธีหมักในห้องหมักขยะ. จพสท. ๒๕๗๖:๑๖(๖):๘๖๐-๘๘๒.

๑๒. นายแพทย์โรเบิร์ตและนายพันโท หลวงศักดิ์พลรักษ์. โรคไส้ตันอักเสบ กับดัมเป็นหนอง. จพสท. ๒๔๖๑:๑(๒):๑๖๗-๑๗๒.
๑๓. นายแพทย์ไฮเอ็ด. ภาพโรคในจังหวัดพระนครกรุงเทพฯ. จพสท. ๒๔๖๒; ๒(๑):๔๑-๖๐.
๑๔. นายสถานี. ภาพโรคที่มีอาการแปลกกว่าธรรมดา. จพสท. ๒๔๖๒; ๒(๒):๖๘-๗๖.
๑๕. นายแพทย์โรเบิร์ตและหม่อมเจ้าถาวรมงคลวงษ์. ไข้กาฬนวมอันร้าย. จพสท. ๒๔๖๒;๒(๒):๒๓๐-๒๓๒.
๑๖. นายพันเอก พระยาวิบูลย์อายุเวท. ๓) โรคทางยา (คัดจากตำราโรคทางยาของนายพันเอก พระยาวิบูลย์อายุเวท) หมวดที่ ๑ ว่าด้วยโรคติดต่อ. จพสท. ๒๔๖๓:๓(๑):๖๖-๘๕.
๑๗. นายเรือเอก ขุนกำจัดโยธาทพ. ภาคที่ ๑ “โรคติดต่อชนิดหนึ่ง” จพสท. ๒๔๖๖;๖(๒):๓๒-๔๑.
๑๘. อำนาจ ธรรมธัช. รายงานคนไข้หัวใจตกโรคที่แปลกรายหนึ่ง. จพสท. ๒๔๘๒;๒๒(๑):๒๖-๓๑.
๑๙. วัลลภากร วรารณ. รายงานผู้แทนสมาคมในการบัญญัติศัพท์วิทยาศาสตร์. จพสท. ๒๔๗๔:๑๔(๔):๗๒๗-๗๓๔.
๒๐. บรรเจิด อินทุจันทร์ยง. ราชสกุลพระบรมราชวงศ์จักรี. กรุงเทพฯ: องค์การคำขุสุสภา. ๒๕๓๕:๔๗๕-๔๘๓.
๒๑. จันทน์ ทองประเสริฐ. พระผู้ทรงจุดประทีปให้ราชบัณฑิตยสถาน. ใน: สุจิตร์ กลิ่นเกษร, นิตยา กาญจนวราภรณ์. วิทยที่สนพระองค์วราภรณ์: ครบ ๑๐๐ ปี วันประสูติ ๒๕ สิงหาคม ๒๕๔๔. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิราชประชานุเคราะห์วราภรณ์, ๒๕๔๔:๕๖-๖๖.
๒๒. สำนักนายกรัฐมนตรี. ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่องบัญญัติศัพท์ฉบับที่ ๒ ลงในราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๖๐ ตอนที่ ๑๓ วันที่ ๒ มีนาคม ๒๔๘๖ หน้า ๔๘๕.
๒๓. ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมศัพท์แพทย์ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. พิมพ์ครั้งที่ ๑. พระนคร: โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, ๒๕๐๘.
๒๔. อวย เกตุสิงห์. การเขียนทับศัพท์คำแพทย์: หลักการและเหตุผล ใน: ประทีป วิริยะวิทย์, บรรณาธิการ. การใช้ภาษาไทยทางวิทยาศาสตร์การแพทย์. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ไพศาลศิลป์การพิมพ์, ๒๕๒๘: ๒๘๕-๒๙๒.
๒๕. อวย เกตุสิงห์. เสนอศัพท์เพื่อเลือกใช้ (๓๗) โดย อ.ก. สารศิริราช ๒๕๐๗:๑๖:๕๖๕.
๒๖. มุขปา ประภาสพงศ์และคณะ, บรรณาธิการ. “ศัพท์ พะจะนะ พาสา ไท” โดย ชอง-บาดิสต์ ปาเลอกัว. กรุงเทพมหานคร: สถาบันภาษาไทย กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๒.
๒๗. องค์การคำขุสุสภา. อักษรราชบัณฑิตยศัพท์ของบริดล พ.ศ. ๒๔๑๖. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๔.
๒๘. กรมศึกษาธิการ. พจนานุกรม (ร.ศ. ๑๒๐). พระนคร: กรมศึกษาธิการ ๒๔๔๔. (จัดพิมพ์ใหม่ ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร: กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๑.)
๒๙. กรมตำรา กระทรวงธรรมการ. ปทานุกรม. พิมพ์ครั้งที่ ๒. พระนคร: กรมตำรา กระทรวงธรรมการ. ๒๔๗๐.
๓๐. George Brady McFarland, M.D. Thai-England Dictionary. Bangkok: Bangkok Times Press, 1941.
๓๑. ราชบัณฑิตยสถาน. ศัพท์วิทยาศาสตร์ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๒๘.
๓๒. ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๓. พระนคร: ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๓.
๓๓. กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์และกรมพระยาดำรงราชานุภาพ. สำนัสมเด็จ. เล่ม ๔, ๕, ๖ และ ๘. กรุงเทพมหานคร: องค์การคำขุสุสภา, ๒๕๔๖.

หมายเหตุ: ลงเลขเล่มไว้ในวงเล็บเพื่อแสดงให้เห็นชัดเจนว่า คำที่กล่าวถึงนั้นปรากฏในต่างเล่มกัน แม้จะเป็นปีเดียวกัน (ตามปกติ ไม่ต้องลงเลขเล่มในเอกสารอ้างอิง - บรรณาธิการ)